

ÀÊÏ Í Î Ì º×Í ÈÉ ÊÀÏ ºÒÀÈ ÁÁÍ ÊÓ: ÒÃÏ ÐÃÒÈ×Í À ÑÓÒÍ ºÑÒÛ,
Í ÌÁ ÁÕºÁÍ ºÑÒÛ ÒÏ ÐÌ ÓÁÁÍ Í Æ ÒÀ Í ÑÏ ÁÈÈÁÏ ÑÒº
ÂÈÈÍ À×ÁÍ Í Æ

Розглянуто сутність економічного капіталу банку в світлі основних концепцій управління банківськими ризиками. Основну увагу звернуто на необхідність формування банками економічного капіталу та особливостях визначення його величини за умови забезпечення адекватності власного капіталу рівню ризику здійснюваних банківських операцій.

Ключові слова: *власний капітал банку, регулятивний капітал банку, економічний капітал банку, фінансовий ризик банку, дефолт, рейтингування банків.*

Діяльність банківських установ завжди певною мірою пов'язана з факторами ризику, що й зумовлює їхню потребу в достатньому обсязі власного капіталу як визначального чинника в забезпеченні надійності й безпечності банку для акціонерів, вкладників, органів регулювання, аудиторів та інших зацікавлених осіб. Прямий зв'язок між власним капіталом і ризиком виявляється в процесі захисту як окремого кредитора банку, так і банківської системи загалом. Достатній обсяг власного капіталу, з одного боку, забезпечує зниження витрат банку від непередбачуваних збитків та сприяє його стабільній діяльності на фінансовому ринку, стійкості, незалежності та платоспроможності. З іншого боку, значний обсяг власного капіталу певним чином обмежує проведення банком ризикованих операцій, які приносять йому значні прибутки. Відтак обсяги власного капіталу визначаються рівнем ризику як з точки зору ефективної діяльності, так і з позиції необхідності банківського нагляду.

Проблемам сутності та ролі власного капіталу в забезпеченні зниження банківських ризиків присвячені *праці* таких відомих *зарубіжних та вітчизняних науковців*, як: К. Валравена, Т. Коха, В. Кротюка, Ф. Мишкіна, Д. Полфремана, К. Редхеда, П. Роуза, Дж. Сінкі, О. Дзюблюка, Ж. Довгань, М. Маякіної, А. Мороза, Л. Примостки, С. Савлука та ін. Варто зазначити, що на сьогодні питання про рівень достатності власного капіталу для забезпечення необхідного рівня прибутковості й довіри до банку вкладників, інвесторів, кредиторів *залишається найбільш суперечливим* у банківській справі.

Основою банківського регулювання обсягів капіталу банків є розроблені у 1988 р. Комітетом з банківського нагляду стандарти капіталу, відомі як Базель I, основою яких є концепція регулятивного капіталу та врахування кредитного ризику під час проведення банківських операцій. Розширення спектру банківських ризиків зумовило необхідність проведення аналізу не лише кредитного, а й ринкового та операційного ризиків банків. Крім того, активний розвиток та вдосконалення інструментів мінімізації ризиків банківськими установами виявили невідповідність між рівнем регулятивного капіталу, величину якого встановлюють і вимагають дотримуватися наглядові органи, та рівнем економічного капіталу, який банки формують під конкретні ризикові операції. Враховуючи таку необхідність, Комітет з банківського нагляду в Базелі запропонував переглянути порядок визначення достатності власного капіталу з метою наближення

мінімальних вимог щодо його обсягу до тих реальних ризиків, з якими банки стикаються в сучасних умовах, а також максимального наближення регулятивних вимог до економічних. Тому метою нашого дослідження є виявлення сутності економічного капіталу банку, його ролі та значення щодо нових підходів до управління банківськими ризиками і особливостей визначення величини економічного капіталу в діяльності банку.

Поняття “регулятивний капітал” (regulatory capital) та “економічний капітал” (economic capital) пов’язані з двома концепціями управління ризиками банківської діяльності. Концепція регулятивного капіталу є результатом розробки у 80-их рр. ХХ ст. Базельським комітетом концепції управління ризиками з метою зовнішнього нагляду за банківськими ризиками й обов’язковою звітністю банків. Згідно з цією концепцією, регулятивний капітал оцінюється як власний капітал, який банківська установа повинна мати у своєму розпорядженні під час проведення операцій та наданні послуг, з огляду на вимоги органу регулювання. Методика визначення і розрахунку величини регулятивного капіталу базується на засадах, розроблених Базельським комітетом у 1988 р. (відомих як Базель I). Їх взяв за основу Національний банк України в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні. У цьому нормативному документі, зокрема, зазначено: “Регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банку, основним його призначенням є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладників, фінансової стійкості й стабільності в діяльності банків. Банки з метою визначення реального розміру капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов’язані постійно проводити оцінку своїх активів і позабалансових зобов’язань (здійснювати їх класифікацію, визначати сумнівні та безнадійні борги щодо погашення); здійснювати відповідні коригування їх вартості шляхом формування резервів для покриття очікуваних (можливих) збитків за зобов’язаннями контрагентів. Регулятивний капітал банку складається з основного капіталу (1-ий рівень) та додаткового капіталу (2-ий рівень). При цьому основний капітал вважається більш незмінним, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки; додатковий капітал має менш постійний характер – його розмір піддається змінам” [1]. Власне кажучи, регулятивний капітал є сукупністю різноманітних балансових статей, що характеризують ризики банківської діяльності та можуть призвести до втрати власного капіталу. Тому розрахована величина регулятивного капіталу банку дає реальну оцінку обсягу власного капіталу, орієнтовану на можливі втрати за ризиковими операціями банку. Саме це й зумовило використання регулятивного капіталу банками для розрахунку економічних нормативів, показників ефективності діяльності, оцінювання стабільності та надійності, а центральним банком – з метою контролю за дотриманням встановлених нормативів.

Потрібно зауважити, що концепція регулятивного капіталу є дещо недосконалою, оскільки вона не дає адекватної оцінки реального рівня сукупних ризиків банку, а отже, й величини власного капіталу банку. Розширення спектра банківських ризиків за сучасних економічних умов зумовило необхідність проведення аналізу не лише кредитного ризику, а й ринкового та операційного ризиків.

З огляду на це в 2003 р. Базельський комітет запропонував відійти від концепції регулятивного капіталу і використовувати більш гнучкий та економічно обґрунтований інструмент регулювання з урахуванням принципів розрахунку “економічного” капіталу. Зокрема, у його документах зазначалось: “Виникнення методології оцінювання

економічного капіталу зумовлено сучасними тенденціями інтеграції ризиків і спрямовано на агрегування множини банківських ризиків у єдину метричну систему” [2]. Отже, оцінювання економічного капіталу має бути невід’ємною частиною процесу консолідації ризиків банку з подальшою інтеграцією планування економічного та регулятивного капіталів банку в загальну систему управління ризиками [3, 53].

Концепція економічного капіталу (economic capital), яка почала розвиватися ще в 90-х р. ХХ ст., спрямована на визначення величини власного капіталу банку з урахуванням мінімізації консолідованих банківських ризиків і базується на статистичній моделі, згідно з якою доцільно розглядати не лише очікувані та неочікувані ризики, а й банківські ризики з різною ймовірністю настання. З огляду на це економічний капітал необхідно розраховувати, беручи за основу конкретні рівні ризику банківських операцій, і отримана величина має покривати не всі можливі втрати банку, а лише ті, які мають значну ймовірність настання. Як бачимо, необхідність визначення економічного капіталу зумовлена потребами покриття ризиків банку, з якими він стикається в межах підтримки визначеного стандарту платоспроможності.

Набуття концепцією економічного капіталу особливого значення для банків у їхній діяльності пояснюється тим, що в сучасній банківській практиці все частіше використовують методику оцінювання фінансових ризиків та потреби в капіталі RAROC (Risk-adjusted return on capital). Сутність цієї методики полягає у зіставленні чистого прибутку банку із величиною ризику, а не з величиною капіталу, що дає змогу визначити потребу банку у власному капіталі, скореговану на ризик рентабельності капіталу. При використанні такого підходу ризик банку виражається саме через “економічний капітал” – додатковий капітал, який сформовано для покриття непередбачуваних втрат [4, 185]. Із середини 1990-х рр. була розроблена й запроваджена вдосконалена методологія оцінювання ефективності банківського бізнесу RARORAC (Risk-adjusted return on risk-adjusted capital), яка була інтегрованим підходом і пов’язувала між собою ризик, капітал і вартість. Ця методологія дала змогу визначати поточну й майбутню вартість банку відповідно до окремих напрямків діяльності і типів банківських ризиків, а також адекватно оцінити всі ризики, які бере на себе банківська установа шляхом визначення економічного капіталу (ризик-капіталу) на основі конкретних ризиків, враховуючи їхню кореляцію. Необхідно зауважити, що розрахунок показника RARORAC вимагає оцінки величини економічного капіталу банку відповідно до рівня ризику кредитного портфеля банку. Ця методологія спочатку широко застосовувалася американськими банками, а починаючи з 1999 р., була взята за основу Базельським комітетом банківського нагляду для розробки нових вимог до капіталу банку.

Варто зазначити, що в зарубіжній економічній літературі існують різні тлумачення і трактування суті економічного капіталу. Так, М. Тьєссе і Ф. Труссард стверджують: “Економічний капітал виражає в абсолютних величинах чи у відсотках обсяг економічних власних коштів, необхідних для покриття банківською установою своїх збитків. Його цільові параметри встановлюються як відповідь на суперечливі вимоги акціонерів, рейтингових агентств, контрагентів тощо. Тому економічний капітал включається в процес управління як на рівні банку в цілому, так і на рівні окремих інвестиційних рішень, що дає змогу якнайкраще використати наявний власний капітал банку” [5, 59].

Власне, Р. Л. Бернс вважає: “Економічний капітал – це абсолютна сума капіталу, необхідна для адекватної підтримки прийнятих конкретних ризиків. Традиційні показники адекватності капіталу співвідносять наявний рівень капіталу з активами чи з певною

скорегованою їх сумою, тоді як показник економічного капіталу показує співвідношення власного капіталу з величиною ризиків незалежно від наявних активів” [6, 1]. Згаданий науковець переконаний, що економічний капітал є більш перспективним показником адекватності капіталу банку порівняно з традиційними обліковими критеріями, оскільки його визначення базується на ймовірнісній оцінці потенційних майбутніх збитків банківської установи; відтак розробка і використання у практичній діяльності економічного капіталу дадуть можливість керівництву банку швидко й адекватно реагувати на потенційні проблеми [6].

Як “інструмент внутрішнього управління для банківських менеджерів, які прагнуть забезпечити достатній рівень прибутку для акціонерів і оптимальне розміщення капіталу у різних сферах бізнесу”, розглядає економічний капітал П. І. Тораваль і визначає його як “суму капіталу, необхідну для покриття всіх ризиків банку” [7, 118].

Певний інтерес у цьому контексті викликає позиція американських науковців, які пропонують використовувати такі підходи до визначення економічного капіталу [4, 186]:

1) як додаткового капіталу, достатнього для покриття негативних грошових потоків, зменшення вартості активів чи збільшення вартості зобов’язань банку для заданого рівня схильності до ризику у визначений інтервал часу;

2) як результату перевищення ринкової вартості активів над ринковою вартістю зобов’язань, який забезпечить банку виконання його зобов’язань за певного рівня схильності до ризику для визначеного часового інтервалу;

3) як додаткового капіталу банку, достатнього для підтримання платоспроможності банку на заданому рівні схильності до ризику для визначеного часового інтервалу.

Очевидно, що перший і третій підходи характеризують економічний капітал як додатковий щодо власного капіталу банку, необхідного для покриття очікуваних збитків. У другому підході чітко відстежується акцент на ринковій вартості активів і пасивів банку, які є визначальними при формуванні економічного капіталу. Незважаючи на такі відмінності у цих підходах, кожен із них має основні складові: власний капітал, необхідний для покриття ризику непередбачуваних збитків і втрат банку, заданий рівень схильності до ризику та визначений часовий інтервал, на якому можуть виявитися несприятливі результати дії ризикових факторів.

Порівнюючи концепції регулятивного та економічного капіталів, вважаємо за доцільне відмітити, що кількісне значення економічного капіталу в кожний конкретний момент часу може бути для банку більшим або меншим за обсяг регулятивного капіталу, що характеризує рівень ризиковості діяльності банку, а також повноту врахування та включення усіх можливих передбачуваних і непередбачуваних ризиків банківської діяльності.

Цілком очевидно, що між показниками регулятивного й економічного капіталів є багато спільного, але й спостерігаються певні відмінності. Зокрема, економічний капітал, на відміну від регулятивного капіталу, у своєму складі додатково містить нематеріальні активи та приховані резерви й має визначатися самим банком у процесі його функціонування (рис. 1).

Крім того, специфіка регулятивного капіталу полягає у низькій чутливості до змін прибутковості діяльності банку, тому орієнтація наглядових органів саме на виконання вимог нормативної величини регулятивного капіталу сприяє забезпеченню стабільності функціонування банківської системи. Зокрема, західні вчені М. Тьессе і Ф. Труссард стверджують: “Процес визначення величини економічного капіталу може вступити у суперечність із метою забезпечення фінансової стабільності банків” [5, 70].

Рис. 1. Ознаки регулятивного та економічного капіталів банку [3]

Наявність розбіжностей у розрахунку величин регулятивного та економічного капіталів пояснюється неспівпадінням інтересів наглядових банківських органів та менеджменту банку, тому постає завдання зближення методик обчислення цих показників на основі більш порівнянних методів розрахунку та управління банківськими ризиками. Хоча науковці застерігають: “Подальша конвергенція різних моделей економічного капіталу є очевидно бажаною для підтримки фінансової стабільності банку, особливо якщо це надає кращі методи для вимірювання ефекту кореляції та диверсифікації як видів діяльності банку, так і ризиків, але повна конвергенція була би небажаною” [5, 73].

Для визначення сутності економічного капіталу банку нагадаємо, що під капіталом банку потрібно розуміти частину банківських ресурсів, яка спрямована в обіг і є сукупністю власних, залучених та позичених коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для формування матеріальних, нематеріальних та фінансових активів у грошовій формі й здійснення своєї діяльності з метою отримання прибутку. Головними ознаками капіталу банку з урахуванням його економічної сутності є: грошова природа, зв'язок з фінансовим ринком, здатність виступати джерелом фінансування банківської діяльності та комплексність утворення. Капітал банку – це носій ризику, пов'язаний з усіма формами конкретного його функціонування в діяльності банків. Використовуючи капітал як інвестиційний ресурс з метою отримання прибутку, банк завжди ризикує щодо можливого зниження чи недоотримання очікуваної суми

прибутку або можливої втрати (повної чи часткової) власного капіталу. Рівень ризику використання капіталу в активних операціях банку перебуває у прямій залежності від рівня очікуваного прибутку.

Основна складова капіталу банку – це власний капітал, який має чітко виражену правову основу та функціональне призначення; є базовим елементом сукупного капіталу банку, формує фінансові можливості створення банку й подальшої його діяльності, забезпечуючи при цьому платоспроможність банку і покриття негативних наслідків ризикових операцій та сприяє підвищенню довіри клієнтів до банку в результаті виконання властивих йому функцій. Регулятивний капітал, будучи сукупністю різноманітних балансових статей, що характеризують ризики банківської діяльності, дає реальну оцінку обсягу власного капіталу, орієнтовану на можливі втрати за ризиковими операціями банку. Саме це й зумовлює використання регулятивного капіталу банками для розрахунку економічних нормативів, показників ефективності діяльності, оцінювання стабільності та надійності банків.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що економічний капітал банку можна вважати економічною категорією, яка характеризує сукупність економічних відносин банківської установи та інших контрагентів щодо потреби у формуванні власного капіталу та оцінки його величини для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків з метою одержання бажаного прибутку, забезпечення відповідного рівня платоспроможності, конкурентоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості. Саме тому економічний капітал варто розглядати як інструмент вибору та управління ризиками. Подібної позиції притримується й С. Міщенко: “економічний капітал слід розглядати як показник ризику, порівняний з обсягом капіталу” [8, 60].

На думку А. Б. Камінського, концепція економічного капіталу може мати ефективне внутрішнє і зовнішнє використання будь-якою компанією і банками зокрема. В середині банку концепція використовується для відповідності доходності прийнятому ризику. Тому ризик-орієнтований менеджмент банку дає можливість порівняти різні бізнес-напрямки діяльності щодо адекватності встановленого власниками співвідношення “дохід–ризик”. Зовнішній аспект використання концепції економічного капіталу виявляється в діяльності рейтингових агентств щодо визначення ймовірності банкрутства банків, встановлення їхнього рейтингу, а також інших регуляторних органів щодо аналізу методик визначення економічного капіталу, адекватності оцінки прийнятих ризиків тощо [4].

Для практичного використання концепції економічного капіталу в діяльності банку можна виокремити три напрямки: 1) економічний капітал для виконання окремої операції на ринку; 2) граничний економічний капітал для портфеля банківських операцій; 3) сукупний економічний капітал для банку загалом. Розглядаючи перший напрямок, зазначимо, що величина економічного капіталу банку буде визначатися як обсяг власного капіталу, необхідного для покриття очікуваних і неочікуваних ризиків незалежно від інших банківських операцій. Гранична величина економічного капіталу (другий напрямок) визначається як приріст економічного капіталу при включенні до портфеля банку певних операцій або їхнього виключення (зменшення величини економічного капіталу). Сукупний економічний капітал (третій напрямок) – це величина власного капіталу для покриття передбачуваних і непередбачуваних ризиків діяльності банку загалом. Зауважимо, що в цьому випадку обчислення економічного капіталу повинно враховувати взаємозалежність усіх ризикових факторів як за різними операціями, так і за сферами діяльності банківської установи.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що економічний капітал має бути об'єктивним параметром діяльності будь-якого банку з чітко визначеною тенденцією до зниження потреби в ньому, що є безпосереднім результатом мінімізації ризиків або їхнього покриття власними доходами. Кожен банк повинен намагатися знизити потребу в економічному капіталі, тобто знизити ризики, які виникають у процесі його діяльності, або покрити їх власними доходами. Отже, очевидним є те, що найбільш оптимальним для банківських установ буде виявлення всіх можливих ризиків саме на стадії прийняття рішення про виконання тієї чи іншої операції, а не в процесі її проведення. Лише тоді банки зможуть вчасно мінімізувати ризики з найменшими втратами власного капіталу, зберегти бажаний рівень рентабельності та платоспроможності. Варто наголосити, що модель управління економічним капіталом ні в якому разі не повинна замінювати вже існуючі системи управління ризиками банку, а лише доповнювати їх.

Варто відмітити, що об'єктивно-суб'єктивна природа ризику банківської діяльності відобразатиметься саме у визначенні економічного капіталу: об'єктивно можливі непередбачувані втрати банку за відповідними операціями захищаються економічним капіталом на суб'єктивно встановленому рівні надійності, що обумовлює можливість використання різних методик розрахунку величини економічного капіталу, які мають інтегровано включати як оцінку об'єктивної невизначеності, так і ставлення до ризику власників банку та його менеджерів. Відтак процедура визначення економічного капіталу має такі етапи [4, 188]:

- моделювання фінансового ризику у вигляді випадкової величини збитків;
- визначення передбачуваних і непередбачуваних збитків банку;
- визначення величини власного капіталу для покриття передбачуваних збитків;
- вибір методики розрахунку величини власного капіталу для покриття непередбачуваних збитків;
- ідентифікація ставлення банку до ризику та визначення рівня його схильності/несхильності до ризикової діяльності;
- визначення величини економічного капіталу як різниці між капіталом для покриття непередбачуваних збитків і капіталом для покриття передбачуваних збитків.

У банківській практиці набуло значного поширення визначення величини економічного капіталу під ризиком шляхом моделювання з використанням міри фінансового ризику VAR (Value-at-Risk), що зумовлено такими її привабливими властивостями:

- універсальність: міра ризику може бути застосована для вимірювання більшості фінансових ризиків. За допомогою VAR можна виміряти величину власного капіталу під ринковим, валютним, кредитним і операційним ризиками;
- зручність: вимірювання величини ризику на основі максимальних збитків у межах заданої ймовірності протягом певного часового періоду є найбільш простим та одночасно містким для фінансово-кредитних установ і регуляторів фінансового ринку;
- інтегральний характер: поєднуються основні складові ризику – збитки, ймовірність (рівень надійності), час і суб'єктивне ставлення до ризику.

Крім того, науковець пропонує такі процедурні етапи визначення економічного капіталу, які можуть бути застосовані в практичній діяльності банків [4]:

- 1) моделювання фінансового ризику банку у вигляді визначення випадкової величини збитків;
- 2) визначення передбачених і непередбачуваних збитків;

3) визначення величини власного капіталу для покриття передбачуваних збитків;
4) розрахунок величини власного капіталу для покриття непередбачуваних збитків;
5) ідентифікація ставлення до ризику та визначення рівня схильності (несхильності) до ризику;

6) визначення величини економічного капіталу як різниці між капіталом для покриття передбачуваних збитків і капіталом для покриття непередбачуваних збитків.

Варто зауважити, що при визначенні величини економічного капіталу важливе значення мають об'єктивна невизначеність природи фінансового ризику банку та суб'єктивне ставлення до ризику власників і менеджерів банку. Тому будь-яка застосовувана методика для розрахунку величини економічного капіталу повинна інтегрувати в собі ці два фактори.

Американська федеральна корпорація зі страхування депозитів визначає економічний капітал як "...оцінку ризику, можливу втрату капіталу. Економічний капітал базується на прогнозній оцінці потенційних втрат, а тому більше на потенційному зниженні адекватності капіталу, ніж на традиційному розрахунку" [6]. У нових положеннях Базеля II визначено два основних підходи до обчислення банківського ризику. Перший підхід – це IRB, який базується на внутрішньобанківських кредитних рейтингах, тобто оцінці кредитного ризику банку, а другий – це AMA, що має в основі кількісні і якісні критерії внутрішньобанківської системи вимірювання операційного ризику. Використання підходу внутрішньобанківських рейтингів передбачає оцінювання очікуваних і неочікуваних збитків банку. Неочікувані збитки – це збитки, які можуть виникнути в майбутньому і суму яких на дату балансу достовірно оцінити неможливо, однак які можна оцінити приблизно, з досвіду минулих операцій. Оцінка неочікуваних збитків потрібна для визначення необхідної величини власного капіталу, яка буде потрібна банку в майбутньому для їхньої компенсації та покриття. Очікувані збитки – це резерви, які сформуються банком для покриття кредитного ризику. Оцінка таких ризиків необхідна для того, щоб визначити, чи не потрібно додатково скоротити регулятивний капітал банку в разі, якщо очікувані збитки перевищують сформований резерв.

Неочікувані збитки оцінюються за допомогою спеціальних формул, рекомендованих Базельським комітетом з банківського нагляду. Функція зважування за ризиком для визначення неочікуваних збитків враховує такі компоненти ризику: ймовірність дефолту (*PD*) – ймовірність настання протягом року подій, що характеризуються як дефолт; збитки при дефолті (*LGD*) – максимально можлива величина втрати активу у відсотках до його вартості в разі настання дефолту; експозиція при дефолті (*EAD*) – облікова вартість активу банку; ефективний строк дії активу (*M*). Варто сказати, що в межах поглибленого підходу IRB значення усіх компонентів ризику банк повинен визначати самостійно за умови дотримання суворих вимог своєї практики ризик-менеджменту [9].

Для оцінювання очікуваних збитків (Expected losses – *EL*) використовують таку формулу:

$$EL = EAD \times PD \times LGD, \quad (1)$$

де *EAD* – облікова вартість активів банку під ризиком дефолту, у грошовому вимірі;
PD – ймовірність настання дефолту відповідно до видів банківських активів, може набувати значення від 0% до 100%;

LGD – питома вага збитків у разі дефолту, у відсотках до облікової вартості активу.

Зауважимо, що формула (1) модифікується для оцінювання різних операцій спеціалізованого кредитування банку (проектного, об'єктного, товарного, іпотечного

тощо). Тому замість множника ($PD \times LGD$) використовують конкретні значення, визначені наглядовим органом відповідно до стану обслуговуваного боргу. Тоді якщо отримана величина очікуваних збитків (EL) перевищує суму допустимих резервів, то різницю виключають з регулятивного капіталу банку в пропорції 50% з основного капіталу та 50% – з додаткового. В разі, якщо величина очікуваних збитків є меншою за допустимий резерв, то банк додає різницю додаткового капіталу, але не більше 0,6% від суми зважених за ризиком активів і за попереднього дозволу на це наглядового органу [9].

Оскільки визначення економічного капіталу банку прямо пов'язано з оцінкою очікуваних збитків, то розглянемо більш детально рекомендації Базельського комітету щодо визначення можливих втрат банку. Ймовірність дефолту (PD) для кожної групи активів банку визначається залежно від їхнього рейтингу, присвоєного рейтинговим агентством або фахівцями банку. Так, за даними агентства Standart&Poog's, шкала ймовірностей дефолту відповідно до рейтингів активів банку буде виглядати таким чином (табл. 1).

Таблиця 1

Ймовірності дефолту банківських активів [6]

Показники	Значення показника									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Градація кредитів										
Рейтинг кредитів	AA	A	BBB+	BBB	BB+	BB	B+	B	CCC	D
Середня вірогідність дефолту	0,03	0,06	0,10	0,25	0,50	1,0	2,5	8,0	22,0	100,0

Розподіл кредитів відповідно до їхнього рейтингу відбувається з урахуванням типу кредиту, способу забезпечення (гарантій, порук) тощо. Питома вага збитків у разі дефолту (LGD) може визначатися або за прогнозними оцінками, або за історичними даними як частка збитків у разі наближення активу до стану дефолту. Як уже зазначалося, діапазон коливання цієї частки становить від 0% до 100%, причому 0% означає, що в разі втрати певного активу банк не зазнає ніяких збитків (що малоімовірно), а 100% означає, що збитки будуть дорівнювати всій сумі активів банку (що цілком імовірно) [10]. Якщо перемножити PD на LGD , то отримаємо показник втрати від дефолту певного активу у відсотках. Доцільно відмітити, що в розрахунку добутку ($PD \times LGD$) банки можуть вводити свої коригувальні коефіцієнти відповідно до типу кредиту чи термінів його повернення, а це однозначно підвищить точність оцінки можливих втрат таких активів.

Отже, концепція економічного капіталу дає змогу пов'язати величину власного капіталу з рівнем банківського ризику й адекватно оцінити рівень достатності власного капіталу банку. Економічний капітал є одним із головних чинників, що повинен враховуватися під час контролю за адекватністю власного капіталу та ризиком кредитного портфеля банку. Перехід Базельського комітету від нагляду в регулюванні банківського капіталу до використання засобів, спрямованих на вдосконалення банками внутрішніх систем оцінювання та управління ризиками зробив можливою конвергенцію нормативних та економічних вимог до власного капіталу.

Визначення величини економічного капіталу вимагає від вітчизняних банків: запровадження положень Базеля II, особливо тих, які стосуються підходів до оцінювання кредитного, процентного та операційного ризиків; розробки таблиць

імовірностей дефолту для різних видів банківських активів; встановлення системи коефіцієнтів та умов їхньої зміни залежно від економічної ситуації в країні та характеристик груп кредитів; запровадження систем внутрішньобанківського рейтингування. Адекватна оцінка банківських ризиків повинна допомогти уникнути помилок в регулюванні. Вдосконалення наглядовими органами підходів до оцінювання величини банківських ризиків і власного капіталу банків також має сприяти підвищенню стабільності діяльності банків і банківської системи загалом.

Запровадження вітчизняними банками в практичну діяльність визначення величини економічного капіталу пов'язане з низкою проблем, які потребують першочергового вирішення: адекватне оцінювання всіх існуючих банківських ризиків; визначення консолідованої величини ризику для банку загалом та його окремих підрозділів зокрема; вивчення можливостей покриття ризиків власним капіталом. На сьогодні розрахунок економічного капіталу у діяльності вітчизняних банків не проводиться, що пояснюється недостатньою чіткістю та якістю процесу управління банківськими ризиками, відсутністю методик розрахунку та агрегації банківських ризиків тощо.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне зазначити, що підвищення вимог до рівня адекватності власного капіталу ризикам, з якими банківські установи стикаються у процесі своєї діяльності, без розроблення додаткової системи заходів щодо застосування більш гнучкої методики фактичного оцінювання ризиковості банківських активів може призвести до необґрунтованого обмеження можливостей для подальшого розвитку банків, а отже, й економіки загалом. Очевидним є те, що із введенням стандартів "Базель II" загостриться проблема низької капіталізації банків і зменшаться обсяги активних операцій. З огляду на це вже сьогодні банкам потрібно вжити негайних заходів щодо: скорочення витрат і нарощення прибутку з подальшим його реінвестуванням, створення ефективних систем управління ризиками, їхньої диверсифікації та страхування, оптимізації організаційної структури банку, створення внутрішніх кредитних бюро та ін. Лише за умови вживання вказаних заходів можна очікувати, що оновлення нормативів власного капіталу на основі поетапного використання міжнародного досвіду сприятиме зміцненню стійкості банківської системи.

Література

1. Інструкція "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні", затв. постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – www.bank.gov.ua.
2. *Amendment to the Capital Accord to incorporate market risks. Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – Updated November 2005 // www.bis.org.*
3. *Маякина М. Экономический капитал в управлении банковскими рисками / Мария Маякина // Бюллетень финансовой информации. – 2004. – № 9–10. – С. 52–57.*
4. *Камінський А. Б. Моделювання фінансових ризиків : монограф. / А. Б. Камінський. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2006. – 304 с*
5. *Tiesset M., Troussard P. Regulatory capital and economic capital. – Banque de France. Financial Stability Review. – № 7. – November. 2005. – P. 59–74.*
6. *Burns Robert L. Economic Capital and Assessment of Capital Adequacy // Supervisory Insights. Winter. 2004 // www.fdic.gov/regulations/examinations/supervisory/insights/siwin04/economic.*

7. Thoraval P. Y. *The Basel II Framework: the role and implementation of Pillar 2.* – Banque de France. *Financial Stability Review.* – № 9. – December, 2006.
8. Міщенко С. *Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку / Світлана Міщенко // Вісник НБУ.* – 2008. – № 1. – С. 58–64.
9. *Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework (June 2004)* // www.bis.org/bcbsca.htm.
10. Савлук С. М. *Економічний капітал банку: призначення та методи розрахунку / С. М. Савлук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. Випуск 24.* – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 169–177.

Редакція отримала матеріал 17 лютого 2011 р.